

Жовнірук З. Л., Ісаєва Г. Т.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

РОЛЬ СОЦІО-КУЛЬТУРНОГО ЧИННИКА В ОВОЛОДІННІ СТУДЕНТАМИ ІНШОМОВНОЮ КОМУНІКАЦІЄЮ В АСПЕКТІ СВІТОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Міжкультурна комунікація здійснюється шляхом використання вербальних та невербальних засобів, які є специфічними для певного національного стереотипу. Ця специфіка створює культурологічні комунікативні перешкоди, які можна усунути за допомогою відповідних тренінгів.

Ключові слова: комунікативна компетенція, соціокультурний компонент, культурологічні перешкоди, вербальні та невербальні засоби спілкування, національний стереотип, тренінгові програми.

Межкультурная коммуникация осуществляется путем использования вербальных и невербальных средств, которые являются специфическими для определенного национального стереотипа. Эта специфика создает культурологические коммуникативные препятствия, которые можно устранить с помощью соответствующих тренингов.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, социокультурный компонент, культурологические препятствия, вербальные и невербальные средства общения, национальный стереотип, тренинговые программы.

Intercultural communication is realized by using verbal and non-verbal means peculiar to individual national stereotypes. These cultural peculiarities create certain communicative obstacles which can be removed by means of corresponding trainings.

Key words: communicative competence, socio-cultural component, culture obstacles, verbal and non-verbal means of communication, national stereotype, training programmes.

На сучасному етапі, характерною особливістю якого є інтеграція у світове технократично-інформаційне суспільство третього тисячоліття, вирішального значення набуває той факт, що майбутній фахівець повинен володіти іноземною мовою як засобом міжкультурного діалогу, що передбачає формування у нього належного рівня іноземної комунікативної компетенції. Комунікація розуміється як процес спілкування в усній чи писемній формі, когнітивна сутність якої полягає в обміні інформацією та її оцінюванні [2]. Комунікативна компетенція вважається сформованою, якщо майбутній фахівець використовує іноземну мову, щоб самостійно отримувати й розширювати свої знання і досвід [3]. Це відповідає положенням Національної доктрини розвитку в Україні системи безперервної мовної освіти, яка постулює забезпечення можливості практичного володіння хоча б однією іноземною мовою, що передбачає опанування лінгвістичним компонентом мови у неперервному поєднанні з соціо-культурним компонентом та прагматичною ефективністю [6].

Згідно Програми з іноземних мов, головною метою навчання іноземної мови є формування іноземної комунікативної компетенції, яку розуміють як здатність до міжкультурного іноземного спілкування [5]. Комунікативна компетенція включає в свою чергу мовну, мовленнєву та соціокультурну компетенції.

Соціокультурний компонент змісту навчання іноземної мови передбачає ознайомлення студентів з культурно-побутовими особливостями, манерою спілкування, нормами комунікативної поведінки та етикету. Саме в мовленнєвому етикеті, який охоплює систему стандартних словесних формул, що вживаються у повсякденних ситуаціях: вітання, прощання, вибачення, прохання тощо, найповнішою мірою виявляється стан мовної культури, етичної орієнтації між людьми. Мовленнєвий етикет людини є рівнем прояву її культури, тому питання про формування іноземного мовленнєвого етикету має посісти значне місце серед цільових компонентів в структурі занять з іноземної мови. Формування іноземного мовленнєвого етикету повинне відбуватися в умовах, максимально наближених до реальної комунікації.

Використання мови як засобу спілкування вимагає комунікативної компетенції, тобто знання мовцем соціальних, ситуативних та контекстуальних правил, які потрібно враховувати. Чому, що, де, як говорять, яке значення надається окремим словам і виразам в залежності від конкретних обставин, – все це регулюється комунікативною компетенцією.

Дослідники в галузі методики викладання іноземних мов безспідставно вважають, що комунікативна компетенція містить в собі декілька субкомпетенцій, і однією з найбільш значущих і комунікативно релевантних є дискурсивна компетенція, яка передбачає знання різних типів дискурсів та правил їх побудови [8, с. 12]. У сучасній лінгвістиці дискурс визначають як складне комунікативне явище, яке, окрім тексту, включає ще й екстралінгвістичні фактори (знання та уявлення про світ, установки, цілі адресата), необхідні для адекватного розуміння тексту. Дискурсивна компетенція є більш широким полем діяльності, ніж текстова (здатність сприймати, розуміти та породжувати текст), оскільки, крім суто лінгвістичних умінь та навичок, вона передбачає ще й володіння соціокультурним реєстром, який визначають як сукупність типових або специфічних мовленнєвих формул і комунікативних моделей або структур, апробованих соціально і таких, що концентрують у собі мовленнєвий досвід учасників комунікації [9].

Мінімальною комунікативною одиницею є мовленнєва дія, яка характеризується тим, що завжди залежить від комунікативної ситуації. Комунікативна ситуація – це сукупність конкретних екстралінгвістичних факторів, які спонукають людину до мовної комунікації й визначають її мовленнєву поведінку. Мовленнєва поведінка людини – явище складне. З одного боку, вона виражається в стереотипних висловлюваннях, мовленнєвих кліше, з другого – в суто індивідуальних мовленнєвих проявах конкретної особистості, зокрема, в невербальних засобах комунікації – жестах, міміці, тональних й фонаційних особливостях [1].

Формування міжкультурної компетенції у процесі навчання іноземних мов сприяє виробленню практичних навичок спілкування з представниками інших культур, надає змогу мінімізувати можливість образи почуттів представників інших культур і мінімізувати співробітництво та взаєморозуміння [4]. Міжкультурне спілкування – це специфічний процес активної взаємодії людей, які належать до різних культур і мов. Процес взаємодії двох або більше партнерів у межах різних лінгвокультур ускладнюється перешкодами – фізіологічними, мовними, поведінковими, психологічними та культурологічними. Вони обумовлені відмінностями менталітетів і національних характерів, діями культурних стереотипів, відмінностями в ціннісних орієнтаціях, неоднаковим сприйняттям гумору, специфічними формами і засобами невербальної комунікації, яка використовується в різних культурах [9].

Зазначені культурологічні перешкоди ставлять перед викладачами іноземних мов завдання розробки проблематики міжкультурної комунікації, оскільки в контексті входження України в світову спільноту (наукову, політичну, економічну, культурну, спортивну тощо), а отже, і в орбіту різних культур, в результаті міжкультурних контактів у комуніканти можуть виникати значні труднощі. У зв'язку з цим І. Шуман зазначає два фактори, які мають першочергове значення у процесі вивчення іноземної мови. Перший з цих факторів – соціальна та психологічна відстань. Про соціальну відстань говорять, коли індивід як член однієї соціальної групи входить в контакт з членами другої соціальної групи, які розмовляють іншою мовою. Під психологічною відстанню розуміють те, наскільки комфортно індивід відчуває себе в процесі вивчення другої мови. Другим фактором є культурний шок, якого студент зазнає, коли починає усвідомлювати, що всі поняття та механізми, які він засвоїв у своїй культурі, не спрацюють у новій культурі. Така ситуація спричиняє дезорієнтацію, напруження, страх та тривогу [14].

Щоб допомогти студентам усунути ці труднощі, викладачі іноземних мов повинні ознайомити їх з особливостями національних стереотипів представників тих країн, мову яких вони вивчають. Дослідники проблем міжкультурної комунікації показують, у чому проявляється характерні особливості різних національних стереотипів. Так, домінуючий стереотип німецького національного характеру поєднує ідеї дисципліни, надійності, працьовитості та самоконтролю; італійці – чутливі, темпераментні; латиноамериканці – запальні та винахідливі, африканці – надзвичайно темпераментні та ірраціональні [11]. А. Нолідей, наводячи цікаві факти про особливості національного стереотипу японців, зазначає, що основною відмінністю у представників західного світу та японців є те, що логіка в японському контексті не обов'язково означає раціоналізм. У діалозі з японцями бажано не висловлювати відверто свої наміри та думки, а користуватися абстрактними словами та фразами. Ще однією особливістю японського національного стереотипу є те, що їх моральні установки та поведінка контролюються тією спільнотою, до якої вони належать, і у більшості випадків вони не є досить сміливими чи сильними, щоб порушити ці установки [13, с. 94].

Невербальне спілкування займає важливе місце у житті кожної людини, оскільки, на думку Г. Колшанського, несловесні знаки – це не залишок, який виділяється з мовної системи, а особливий функціональний компонент правомовної системи, тобто та комунікативна підсистема, яка доповнює функцію вербальної комунікативної системи [7]. Вираз обличчя, його міміка несуть інформацію про характер людини, її настрій, суб'єктивне ставлення до співрозмовника. “Кам'яний” вираз обличчя насторожує, викликає психологічний дискомфорт, небажання спілкуватися. Так, у Японії, де поширене обличчя-маска, представнику іншої культури важко зрозуміти співрозмовника. Французам, англійцям, італійцям, іспанцям, навпаки, притаманна рухлива міміка; більш стримані у виявах невербальних символів фіні. Мімічні рухи мають у різних народів різне значення: українці підморгують, щоб на когось чи на щось звернути увагу, натякнути, покепкувати; англійці таким мімічним знаком супроводжують вітальні фрази або вживають його замість вітання; у багатьох східних культурах підморгування вважається поганою звичкою і може образити людину. Підняті брови в Німеччині означають захоплення, а в Англії – вираз скептицизму [10].

Сучасна концепція навчання іноземних мов характеризується прагненням не лише забезпечити студентів необхідними мовними засобами, а й сформуванню у них певний когнітивний багаж, що створив би відчуття культурної спільності з носіями мови. Однак засвоєння реальних фактів і концептуальних понять іншомовної культури, всього того, що складає соціокультурну компетенцію, здійснюється студентом, який є носієм понять, уявлень та цінностей, засвоєних у процесі соціалізації у власній культурі. Відповідно соціокультурна компетенція, формування якої розглядається сьогодні як одна з цілей іноземних мов, у реальності перетворюється на полікультурну компетенцію внаслідок неминучої взаємодії рідної культури з культурою, що засвоюється.

Процес навчання міжкультурної комунікації ґрунтується на аналізі й інтерпретації реальних культурних контактів, тому найефективнішим методом навчання міжкультурної комунікації є тренінг. Викладачами іноземних мов розроблено ряд прикладних методів, застосування яких у навчальному процесі дало змогу зробити навчання міжкультурної комунікації ефективним і цілеспрямованим. Л. Воротняк наводить приклади таких методів:

- метод інтерактивного моделювання, орієнтований на свідоме відтворення різних індивідуальних та групових ситуацій міжкультурної комунікації. Можна запропонувати обговорення проблемної ситуації яка виникла між представниками різних культур;
- метод симуляції, який полягає у штучному створенні конкретної ситуації міжкультурного спілкування та прогнозуванні можливих варіантів її розв'язання;
- метод проблемних ситуацій, коли студенти самостійно ставлять завдання для розвитку власних можливостей, які є необхідними для відпрацювання відповідної стратегії дій в опосередкованій чи безпосередній ситуації міжкультурного спілкування [4].

Отже, формування соціокультурної компетенції у студентів має проходити на основі вивчення ними національної культури країни, мова якої вивчається. Вони повинні розуміти можливу різницю між їхньою рідною культурою та іншими культурами, а також набувати вмінь долати соціокультурні відмінності. Говорячи про зміни у підході до вивчення іноземної мови, варто враховувати гостру необхідність більше орієнтуватись на культуру країни, мова якої вивчається, забезпечувати практичне урахування культурних та країнознавчих особливостей у спілкуванні мовою.

Здатність до міжкультурної комунікації формується у студентів на практичних заняттях-тренінгах, а також під час самостійної роботи при опрацюванні ними автентичних текстів країнознавчого характеру.

Література:

1. Березовська О. В. Никитенко О. В. Левурда О. А. Розвиток міжкультурної комунікативної компетенції студентів на заняттях з іноземної мови. Національний університет харчових технологій, м. Київ.
2. Бориско Н. Ф. Общеєвропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка. Анализ некоторых аспектов // Иноземні мови. – 2005. – № 1. – С. 8-14.
3. Бородіна Г. І. Комунікативно-орієнтоване навчання іноземної мови у немовному вузі. / Иноземні мови. – 2005. – № 2. – С. 28-31.
4. Воротняк Л. І. Моделювання ситуацій міжкультурної комунікації в процесі навчання іноземної мови магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах. / Вісник національної академії Державної прикордонної служби України. Серія педагогічні науки. – Харків. – № 3. – 2010.
5. Жовнірук З., Ісаєва Г., Микитенко Н. Навчальна програма рівневого вивчення англійської та німецької мов для студентів природничих факультетів університету. – Львів : видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 46 с.
6. Загальноєвропейські рекомендації мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К. : Ленвіт, 2003. – 213 с.
7. Колшанский Г. В. Паралингвистика. – М., 2010. – 96 с.
8. Костенко В. Г., Знаменська І. В., Сологор І. М. Дискурсивна основа навчання іноземних мов та її роль у формуванні комунікативної компетенції.
8. Мальцева К. С. Міжкультурні непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу: автореф. Дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.04 "Філософська антропологія, філософія культури". – К., 2002. – 20 с.
9. Тер-Миносова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000. – 624 с.
10. Donnell O. Mapping the Mythical: A geopolitics of national sporting stereotypes. – Discourse and Society. – London, 1994. – pp. 345-380.
11. Hymes D. H. On Communicative Competence. – Philadelphia: University of Pensilvania Press. – 1971. – 213 p.
12. Holliday A., Hyde M., Kullman, J. Inter-cultural communication. – Routledge, London. – 234 p.
13. Schumann J. H. Second Language Acquisition. reproduced in Brown H.D. Readings on Second Language Acquisition. – New Jersey, 1995. – pp. 391-408.